

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационния труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност „Изкуствознание и изобразителни изкуства“, 8. 1.

ПОДГОТВИТЕЛНИТЕ РИСУНКИ В ТВОРЧЕСКИЯ ПРОЦЕС НА ЗОГРАФИТЕ ОТ КРАЯ НА XVIII И XIX ВЕК (ПО МАТЕРИАЛ ОТ БЪЛГРСКИ СБИРКИ)

Дисертант Симеон Тончев Симеонов

Институт за изследване на изкуствата при БАН

Рецензент: чл. кор. проф., д.изк. Иванка Гергова, Институт за изследване на изкуствата при БАН

Симеон Тончев завършва като магистър специалност Изкуствознание в НХА както и програма „Възраждане и памет“ в Историческия факултет на СУ (степен магистър), което е свидетелство за ранната му ориентация към периода и изкуството на Българското възраждане. Няколко негови публикации още по време на студентството показват самостоятелен и сполучлив избор на теми и овладян професионален език. Участието му в международния проект RICONTRANS по време на докторантурата разшири сферата на неговите компетентности.

Дисертационният труд е в обем от 323 страници и включва: въведение; шест глави; заключение; библиография с 464 заглавия; приложение, както и албум с 247 изображения.

Темата на дисертацията: „Подготвителните рисунки в творческия процес на зографите от края на XVIII и XIX век (по материал от български сбирки)“ дава идея за замисъла – да се изследват известните възрожденски рисунки в ракурса на тяхната функция. Възрожденски рисунки са публикувани и изследвани в различни аспекти, но обикновено публикациите се отнасят до отделни колекции, или като част от опуса на отделни зографи, или се третира

специфични проблеми. Обобщаващо изследване, каквато е дисертацията на Симеон Тончев до сега липсваше и това може да се определи като негов пръв и основен принос.

Изследването се базира на много голям масив от произведения, както публикувани или дигитализирани сбирки, така и открити от самия дисертант. Важно е да се отбележи, че тук за първи път се изследват някои важни колекции рисунки като тези в РИМ–Кюстендил, Националния етнографски музей, от архива на Кесарий Попвасилев в БИА и др. Възщност Симеон Тончев е надхвърлил формулировката в заглавието, тъй като се занимава и с украсени ръкописи от Възраждането, както и доста изчерпателно с ерминии. Докато илюстрираните ръкописи не отговарят на определението „подготвителни рисунки“, то архитектурни чертежи и схеми, каквито са известни, биха могли да се представят по-подробно, защото по същество са подготовка за бъдещ строеж или мебел. С оглед на евентуалното публикуване на дисертационния труд бих препоръчала да се визира книгата на Д. Друмев „Тревненско резбарско изкуство“, където са публикувани подготвителни рисунки за църковни мебели, както и публикации на арх. М. Маринов в сп. Архитектура, кн. 3-4, 2020 и монографията му за архитектон Димитър Сергюв съдържащи примери на архитектурни планове от възрожденски строители.

В уводната част на дисертацията ясно и точно са изяснени нейните цели и пътищата за постигането им, както и е извършен прецизен историографски преглед.

Основната част разглежда събрания материал в различни аспекти, като дисертантът се е старал да обхване всичко: колекции, художествени центрове и автори, атрибуции и датировки, сюжети, характер на рисунките, материали и техники на изпълнение. Много ценни са частите, които се отнасят до терминологията, използвана от изследователите, както и названията, които самите автори на рисунките са оставили в свои документи. Задълбочено е проследена традицията на рисуване и спецификата на тази художествена дейност, както и указанията в зографските наръчници за подготовка на материали и техники на копиране.

В главата, посветена на колекциите с рисунки читателят получава не само систематизирани данни за всяка от тях, но и за произхода им, като се стига до неочаквани връзки между различни сбирки, резултат понякога от разпръсването на органични колекции, небрежна работа по музейната им

обработка, а в отделни случаи причините не могат да се изяснят. Въпреки коректно оставените от дисертанта въпросителни, този „музеоложки“ аспект на текста е много ценен и приносен, трябва да се подчертае, че подобно изследване до сега не е правено. За да открие връзки между отделни сбирки с рисунки, Симеон Тончев изследва и формални характеристики на отделни рисунки като вид на хартията, водни знаци, наличие на перфорации, използвани техники и пр.

Поради обективни причини някои музейни колекции с рисунки са останали недостъпни, но за една дисертация за научната и образователна степен „доктор“ пълна изчерпателност не е необходима.

Следващата част от текста е посветена на класифициране на рисунките според произхода на автора: зографи от Трявна, от Банско, от Самоков, както и отделни зографи, гравитиращи около основните художествени школи.

Атрибуцията на рисунки е твърде деликатна материя. Симеон Тончев познава цялата литература, посветена на възрожденските рисунки и подхожда коректно и внимателно към изказаните мнения по определяне авторството на отделни произведения. В някои случаи той предлага свое различно мнение за авторство, подкрепено от наблюдения за формалните характеристики на рисунката, както и от намерени от него паралели или съответствия с изпълнени стенописи и икони. Ценни са атрибуциите на рисунките от тефтера в НИМ, приписани от С. Тончев на тревненските зографи Симеон Цонюв и племенника му Йоаникий папа Витанов (уточнение са обема и датировката на тефтера); въз основа на внимателен анализ се оспорва изказаното в литературата мнение, че рисунките в тефтер в ЦСВП принадлежат на Димитър Сирлещов; някои рисунки от колекцията на НХА са приписани на самоковеца Васил поп Христов Радойков и т.н. Интересен е изводът за изгубени рисунки в тефтера на Тома Вишанов Молера въз основа на рисунки на по-късни зографи, които са го копирали. Във всички случаи, в които се споменават отделни зографи, се представя накратко тяхното творчество според публикациите, но тези публикации не са просто цитирани, те са използвани за търсене и намиране на съответствия между рисунки и живописни творби.

Комплексният анализ на рисунките има и друг важен резултат – в много случаи са идентифицирани моделите им: графични, живописни, или други рисунки.

Една от най-съществените цели на дисертационния труд засяга функциите на рисунките. Тази тема започва с преглед на практиките от Средновековието и

Ренесанса, като се проследяват изчерпателно и сведенията за Балканския регион. Така рисунките на българските зографи са поставени в максимално широк времеви и териториален контекст. Рисунките са класифицирани според техниката на изпълнение, като са привлечени рецептите, срещащи се в ерминиите. Така са обособени три групи рисунки: копирани по механичен начин, копирани свободно от оригинала и рисунки по въображение, или рисуване по натура, които в българските сбирки са най-характерни за Захари Зограф и академично обучените художници.

Копирането е определено като широко разпространен метод на обучение на зографите. Друго тяхно приложение е също свързано с природата на православното изкуство, възпроизвеждащо утвърдени авторитетни модели. Тук е уточнено например, че рисунките от времето на престой в Русия на Станислав Доспевски не са свързани с обучението му, а са резултат на извънкласни занимания.

Тефтерите с рисунки са наричани често в българската литература „ерминии“, което не е напълно коректно, дисертантът смята, че те са по същество книги с модели.

Особено внимание е отделено на перфорираните рисунки, чрез които обикновено се прехвърля изображението от модела върху копието. Интересни са наблюденията за съществуване на перфорирани, но неизползвани за копиране рисунки при някои майстори.

Демонстрационните рисунки, които майсторите са показвали на поръчителите, според Симеон Тончев са характерни повече за строителите и резбарите. Впрочем откритите напоследък планове на църкви в турските архиви сред документацията за искане позволение за строеж, насочват и към други приложения на този вид рисунки. Би било добре да се обърне малко повече внимание на употребата на рисунки в творческия процес на резбарите, за което има данни.

Както във всеки голям текст, и в този на рецензираната дисертация могат да се открият някои дребни грешки. Някои от тях са грешки на авторите, които С. Тончев цитира и не бих се спирала на тях. При много добрата литературна осведоменост все пак могат да се видят и някои пропуски. Само един пример: за църквата в с. Лозно и нейните стенописи е писал Асен Василиев в сб. Кюстендил и Кюстендилско (1973). При предаването на някои оригинални

надписи са допуснати неточности, но епиграфиката е трудна материя, която се изучава специално.

Езиковият изказ на Симеон Тончев е ясен и овладян, граматически и правописно коректен, което трябва да се изтъкне като достойнство на труда.

Вместо обичайния каталог, в края на текста е поместено приложение с опис на пет зографски тефтера с рисунки, от които само един е публикуван, но без подробно описание. Цитирането на надписи и текстове, придружаващи рисунките дава ценна информация.

Симеон Тончев посочва три свои публикации върху темата на дисертационния труд, които са в авторитетни сборници, два от които реферирани в web of science.

Авторефератът предава коректно съдържанието на дисертационния труд. Приносите, които дисертантът е формулирал, са както точни, така и пределно обобщени.

От рецензента се изисква да прецени дали в труда има наличие на плагиатство – отговорът ми е отрицателен.

В заключение мога да обобщя, че дисертационния труд на Симеон Тончев „Подготвителни рисунки в творческия процес на зографите от края на XVIII и XIX век (по материали от български сбирки)“ изпълнява и надхвърля обичайните изисквания за образователната и научна степен „доктор“. Темата за рисунките на възрожденските зографи е важна и неразработена в пълнота в българското изкуствознание. Едно бъдещо публикуване на дисертационния труд (в него биха могли да се включат и колекциите, които сега са в процес на реставрация), каквото се надявам да дочакаме, ще бъде принос в науката ни. Подходът на Симеон Тончев към изследвания материал – прецизен, аналитичен и критичен, желанието за изчерпателност, разширяването на изследователската „оптика“ говорят за обещаващ млад учен. В последните години в науката ни за изкуството на Българското възрождане има застой, активните учени се броят на пръсти, големи области са изоставени, много малко млади хора се посвещават на тази важна сфера на българското художествено наследство. Затова придавам особено значение на текста на Симеон Тончев и на неговите качества.

Посочените в рецензията достойства на дисертацията са основание да гласувам на редовния докторант Симеон Тончев Симеонов да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

Поздравявам го за положен труд и отличните резултати и му желая успех!

11. 07. 2025

София

Рецензент:

Чл.кор. проф. Иванка Гергова